

Кепко В.М.

кандидат економічних наук, доцент,

Уманський національний університет садівництва

Дем'янишина О.А.

кандидат економічних наук, викладач,

відокремлений підрозділ Європейського університету, м. Умань

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ РЕГІОНУ

***Анотація.** Проведено аналіз рівня соціально-економічного розвитку сільської території Вінницької області. Узагальнено досвід ефективного функціонування аграрного бізнесу в ПП «Радівське» Калинівського району Вінницької області.*

***Ключові слова:** економічний розвиток, аграрний бізнес, сільська територія, сільський розвиток, соціальна інфраструктура, місцеве самоврядування, громада села, відродження сільських територій.*

Результативне функціонування та економічний розвиток аграрного підприємства тісно пов'язане з розвитком сільських територій. За визначенням В.В.Юрчишина «сільська територія, крім території як такої, включає в свою орбіту все те, що на ній у тій чи іншій формі функціонує, або є її складовою» [6].

Однак в процесі радикальних реформ, що відбулися в Україні, суттєво змінилися умови та принципи функціонування виробничої і соціальної інфраструктури села, загострилися проблеми зайнятості сільських жителів, відбувається диференціація селян за рівнем доходів, якості життя. Тобто існуюча соціальна інфраструктура не відповідає сучасним вимогам. Основна частина сільського житлового фонду не має елементарних комунальних зручностей. Практично перестала функціонувати мережа сільських підприємств побутового обслуговування, більшість сільських сімей потребує поліпшення житлових умов. В результаті щороку з карти України зникає 16-17 сіл. З огляду на сучасний стан українського села пошук, розробка та реалізація механізмів і програм розвитку сільських територій є невідкладним і досить актуальним.

Ті чи інші аспекти зазначеної проблеми розглядаються у працях В.Г.Андрійчука, О.М.Бородіної, В.М.Гейця, В.М.Збарського, О.М.Могильного, О.М.Онищенка, М.К.Орлатого, І.В.Прокопи, О.І.Павлова, П.Т.Саблука,

В.В.Юрчишина та інших науковців. Проте сільські території як об'єкт суспільних інтересів поки що є недостатньо дослідженими.

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування оцінки рівня ефективності сучасного механізму організації розвитку сільських територій у Вінницькій області.

У сучасних умовах організація розвитку сільської території вимагає вдосконалення системи розв'язання комплексу проблем у сферах розподілу функцій центральної і місцевої влади в моделі управління сільським регіоном, розвитку місцевого самоврядування й громади села; побудови ефективних форм управління аграрним сектором; аналізу використання потенціалу розвитку сільських територій; пошуку методів стимулювання працівників; оптимізації використання земельних ресурсів; доступності соціальних послуг та об'єкт соціальної інфраструктури для всіх груп сільського населення; поширення та адаптації локального практичного досвіду та ін..

Розвиток сільських територій – складний процес, його оцінка й визначення вимагають застосування багатьох критеріїв.

Важливим напрямом досліджень сільських територій є подальший аналіз регіональних умов і особливостей їх розміщення.

Домінуючою тенденцією функціонування в сільських територіях базового рівня в Вінницькій області є знелюднення сіл, передусім малих. Більшість сільських жителів області проживає в населених пунктах, де чисельність населення становить 300-1000 осіб.

Структура сільських поселень Вінницької області за наявності об'єктів господарської діяльності свідчить, що сільськогосподарське виробництво залишається для сільської території області визначальною сферою трудової зайнятості. В процесі аналізу стану сільських територій основна увага зосереджувалася на індикаторах її розвитку з урахуванням пріоритетної ролі в ньому сільськогосподарської.

В регіоні виробляється 6,3% обсягу валової продукції сільського господарства України. За останні 10 років всіма категоріями господарств

нарощено обсяги виробництва сільськогосподарської продукції з 4,9 до 7,2 млрд. грн., або на 2,3 млрд. грн. (52%), в т.ч. в рослинництві – на 89,4%.

В 2011 році в сільському господарстві області вироблено валової продукції на суму 7232,1 млн. грн., чим забезпечено приріст її виробництва порівняно з 2010 роком на 17,4%, в тому числі в сільськогосподарських підприємствах – на 22,9%, у господарствах населення – на 12,8%.

В 2011 році отримано рекордний за всю історію Вінниччини валовий збір зернових культур в обсязі понад 4,2 млн. т, або на 1,1 млн. т (36,1%) більше як у 2010 році.

Надзвичайно важливу роль в розвитку агропромислового комплексу Вінниччини відіграє галузь тваринництва. А правильне поєднання галузей рослинництва і тваринництва в агроформуваннях дає можливість здійснювати сезонність виробництва, рівномірніше використовувати робочу силу протягом року, домагатися регулярного надходження продукції і грошових коштів.

У 2011 році всіма категоріями господарств, порівняно з попереднім роком, нарощено обсяги валового виробництва молока на 2,1 тис. т, м'яса (реалізація) – на 2,9 тис. т. Всього вироблено 838,2 тис. т молока, м'яса – 98,8 тис. т, яєць – на 846,7 млн. штук, вовни – 17 тонн.

Стосовно чисельності поголів'я худоби та птиці, то в 2011 році продовжувалася негативна тенденція щодо зменшення поголів'я тварин.

Економічний розвиток сільської території, як і будь-якої іншої соціально-економічної системи, значною мірою залежить від наявності трудових ресурсів відповідної якості, основою їх формування є сільське населення.

На сьогодні в сільських територіях Вінницької області продовжується загрозливе погіршення демографічної ситуації. Чисельність сільського населення протягом останніх років постійно зменшується, знижується його інтелектуальний та професійно-кваліфікаційний рівень, що, в свою чергу, створює загрози не лише для продовольчої безпеки країни, але також і для її духовного життя, адже селянство завжди було фундаментом духовності нації.

Чисельність зайнятого населення Вінницької області віком 15-70 років у 2010 році зменшилась порівняно з 2009 роком на 4,4% і становила 693,5 тис. осіб. Рівень зайнятості населення знизився з 58,7% до 56,9% (по Україні в середньому – 57,37%).

Аналіз динаміки процесів, що визначають рівень життя сільського населення на сучасному етапі, вказує на незадовільний стан соціального розвитку сільських територій, для яких нині характерні глибока демографічна криза, брак мотивації до праці, безробіття, витік трудових ресурсів, занепад соціальної інфраструктури та вимирання сільського населення (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна оцінка деяких районів Вінницької області за соціально-економічним розвитком сільських територій станом на 1.01.2012 р.

Показник	Досліджувані райони				Середнє по досліджуваних районах
	Теплицький	Хмельницький	Вінницький	Муровано-Куриловецький	
Площа, району, тис. км ²	0,8	1,3	0,9	0,9	0,95
в т.ч. сільська територія	0,68	1,28	0,75	0,80	0,88
Кількість населення, тис. осіб	30,1	38,5	77,1	27,1	43,2
в т.ч. сільського	23,6	38,5	60,3	21,0	35,9
Частка сільського населення, %	78,6	100,0	78,2	77,4	83,6
Щільність населення на 1 км ² , осіб	38	32	86	30	46,5
Навчається в ПТУ, осіб	407	463	300	320	372,5
Навчається в ЗОШ, учнів	3185	3712	6296	2333	3881,5
Відвідують дошкільний навчальний заклад, осіб	792	675	1605	659	932,8
Забезпечення: лікарняних закладів	12	3	3	12	7,5
ФАПИ	12	3	11	19	11,3
клубні заклади	33	54	12	91	47,5
бібліотеки	30	44	37	23	33,5
спортивні майданчики	48	44	46	118	64
відділення поштового зв'язку	28	23	27	28	26,5
Введено в експлуатацію житла у сільській місцевості, м ²	455	667	75098	96	19079
Забезпеченість населення житлом у середньому на 1 особу, м ²	34,7	34,8	32,4	35,7	34,4

Такі результати є дуже важливими з точки зору завдань цього дослідження, адже «людський фактор» є головною рушійною силою формування сучасного механізму організації розвитку сільського територій області.

Однією з найприкметніших рис сільських територій є функціонування на них господарств населення, підприємств, основним принципом яких є не максимальне одержання прибутку, а виживання сільської сім'ї. У кожному з них та у всій сукупності зберігається властива селянам самовіддана робота на землі, завдяки чому в них виробляється 45,39% продукції сільського господарства, у тому числі 74,2% продукції тваринництва.

Варто відмітити, що сільськогосподарські товаровиробники відчувають нестачу фінансових ресурсів для поточної і, особливо, інвестиційної діяльності (в тому числі у галузі соціального облаштування села). Інвестори, що прийшли в АПК останніми роками з інших галузей економіки, створюють інтегровані агропромислові компанії з участю підприємств сільського господарства, практично не вкладаючи коштів у комплексний розвиток сільських територій, вони орієнтуються лише на здобуття максимальної вигоди будь-якою ціною і в якій закладено механізми збагачення багатих і зубожіння бідних. Тому за допомогою сучасного механізму розвитку сільських територій критерій вигоди суб'єктів господарювання на селі має узгоджуватися з принципом партнерства, паритетності й справедливості, а мірилом ефективності цього розвитку мають бути продуктивна зайнятість і реалізація творчого потенціалу жителів села.

У кращому становищі виявилася та невелика частина селян й інших сільських жителів, яким пощастило проживати у сільських поселеннях де збереглися і продовжують функціонувати ефективно діючі виробничо-господарські структури, очолювані соціально, організаційно й економічно вмілими і високовідповідальними керівниками. Господарюючи краще інших, вони (такі керівники) добровільно поклали на себе всю необхідну чи посильну для них сукупність не тільки виробничих, а й соціальних функцій. Сільські поселення в результаті стали системозабезпечувальними центрами розвитку

кожної даної сільської території та її визначального соціального осередку – місцевої громади [5].

На наш погляд, одним із прикладів дієвого й ефективного управління та функціонування є багатогалузеве сільськогосподарське підприємство нового типу, агромісто майбутнього – ПП «Радівське» Калинівського району Вінницької області. Напрямок спеціалізації підприємства – молочно-м'ясний з розвиненим зерно-буряковим напрямом. ПП «Радівське» орендує земельні ділянки на площі 1989 га. Процес реформування в господарстві пройшов, не розпорошивши надбане, але й значно його примноживши.

За рахунок підприємства утримується соціальна сфера села: дитячий садок на 90 місць, спортивний комплекс, загальноосвітня школа I-III ступеня на 200 учнів, шкільна їдальня, побутовий комбінат, церква. Село і всі виробничі та адміністративні будівлі повністю газифіковано. В селі 400 дворів, 1200 жителів, працюючих в господарстві – 400 осіб. За рахунок підприємства побудовано два восьмиквартирних і чотири чотирьохквартирні будинки. На охороні здоров'я радівчан стоять досвідчені фахівці практики сімейної медицини, цілодобово чергує автомашини швидкої допомоги. На базі Будинку культури, який опалюється в зимовий період за рахунок приватного підприємця, з ініціативи громади створено хор «Радівські самоцвіти», який носить звання народного, духовому оркестру теж присвоєно звання народного. Щорічно с. Радівка посідає перші місця в обласному і районному конкурсах на кращий санітарний стан і благоустрій території серед сільських і селищних рад завдяки злагожденій роботі колективу.

На думку власника ПП «Радівське», Героя України Пачевського А.Т., розвиток економіки підприємства має бути тісно пов'язаний з розвитком сільських територій. Основні показники виробничо-фінансової діяльності ПП «Радівське» представлені в таблиці 2.

**Основні показники виробничо-фінансової діяльності ПП «Радівське»
Калинівського району Вінницької області**

Показник	2007р.	2008р.	2009р.	2010р.	2011 р.	2011р. в % до 2007р.
Вартість валової продукції, тис. грн.	10563	9892	9453	9130	10177	96,3
в т.ч. – рослинництва	5061	5705	4911	4634	5075	100,3
– тваринництва	5202	4187	4543	4496	5102	98
на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	532,4	498,3	475,2	459,0	512	96
на 1 середньорічного працівника, грн.	34407	42823	39719	39353	36217	105
Матеріально-грошові витрати всього, тис. грн.	10378,9	12833,7	13854,5	18226,3	21768,4	210
– на 100грн. валової продукції, грн.	98,3	130	146,6	200,0	214	218
– на 1 га ріллі, грн.	5231	6465	6966	9164	10944	209,2
Валовий дохід, тис. грн.	5918,8	6028,7	6555,1	7208,1	9077,8	153,3
– на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	298	304,0	330,0	362,4	456	153
Прибуток, тис. грн.	3000,3	2697,4	2487,1	2811,3	3755,6	125,2
в т.ч. – рослинництва	1934,6	1787,2	1816,8	1859,8	1464,9	75,7
– тваринництва	704,4	981,0	628,6	951,5	2266,9	322
– продукція переробки	361,3	-70,8	41,7	87,5	22,8	6,3
на 1 га ріллі, грн.	1512	1360	1250	1413	1890	125
Рівень рентабельності, %	29,4	28,8	21,4	24,2	24,6	-4,8 п.т.
– рослинництва	72,1	47,4	33,4	41,1	29,5	-42,6 п.т.
– тваринництва	14,2	19,2	11,0	13,7	23,1	+8,9 п.т.

Щорічно приватним підприємством проводяться відрахування від прибутку у фонд матеріального стимулювання (до 15%). На утримання дитячого садочку в 2011 році було виділено 33,8 тис. грн., на допомогу школі – 48 тис. грн., на оплату навчання дітей і виплату стипендій – понад 60 тис. грн., на видачу санаторних путівок працюючим – 160 тис. грн., на новорічні подарунки дітям – 32 тис. грн. та інше. Середньомісячний розмір оплати праці одного працюючого становить понад 2 тис. грн.

Таким чином, сучасний розвиток сільських територій відбувається неоднозначно. Не зважаючи на складність соціально-економічної ситуації, в

якій вони зараз перебувають, в них порівняно у високих обсягах зберігається виробництво продукції сільського господарства, хоча й обмежуваною, та все ж повною мірою підтримується їхній відроджувальний потенціал, зберігається духовна складова села. У зв'язку з цим організація розвитку сільських територій має послідовно орієнтуватися на цілеспрямоване подолання усіх обставин, які негативно впливають на їх розвиток.

Розвиток сільськогосподарського виробництва пов'язаний з вирішенням складних економічних та соціальних проблем села, які тісно взаємопов'язані та взаємозалежні. Саме тому формування ринкових відносин на селі неможливе без реформування соціально-економічних відносин. Від рівня організації та інтенсивності даного процесу залежить соціальне відродження села, забезпечення продовольчої безпеки країни.

Розвиток сільської території має бути максимально узгоджений із специфікою конкретного сільського населення. Погоджуємось з думкою М.Й.Хорунжого, що доцільно розробити методичні рекомендації для сільських громад щодо створення карти інвестиційної привабливості сільської території, під якою слід розуміти систему критеріїв і показників, що можуть визначати комерційну привабливість інвестицій у розвиток сільської території і дадуть змогу інвесторам вирішити, насамперед для себе, досить важливе прагматичне питання: куди вигідніше вкладати кошти – в аграрне виробництво, допоміжні галузі чи в соціальну інфраструктуру села. Така карта – документ співпраці двох рівноцінних суб'єктів сільської території: підприємці і сільської громади [3].

Відродження сільських територій як невідкладна потреба зумовлює необхідність розробки чіткої програми дій держави. Особливу увагу в побудові організаційно-економічного механізму державної підтримки розвитку сільських територій слід приділяти соціальній сфері, яка виступає як сфера життєдіяльності суспільства, що охоплює відносини між соціальними спільнотами, в середині яких, а також між окремими особами є такі, що мають

різне становище в суспільстві й беруть неоднакову участь у соціальному житті [2].

Література

1. Амбросов В.Я. Системні зв'язки організаційної структури підприємств / В.Я. Амбросов // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 110.
2. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави / П.Т.Саблук. – К.: ННЦ , Інститут аграрної економіки». – 2006. – 19 с.
3. Хорунжий М.Й. Економіка села в контексті організаційно-економічних трансформацій / М.Й.Хорунжий // Економіка АПК. – 2011. – № 11. – С. 141.
4. Юрчишин В.В. Село і селяни України в системі історично і суспільно зумовлених вітчизняних національних цінностей / В.В.Юрчишин // Економіка АПК. – 2011. – № 3. – С. 112-122.
5. Юрчишин В.В. Селяни України: про себе і при них / В.В.Юрчишин. – ННЦ ІАЕ. – 2011. – № 11. – С. 141.
6. Юрчишин В.В. Сільські території як системо утворюючі фактори розвитку аграрного сектору економіки / В.В.Юрчишин // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 28-35.

***Аннотація.** Проведен анализ уровня социально-экономического развития сельской территории Винницкой области. Обобщен опыт эффективного функционирования аграрного бизнеса в ЧП «Радовское» Калиновского района Винницкой области.*

***Ключевые слова:** экономическое развитие, аграрный бизнес, сельская территория, сельское развитие, социальная инфраструктура, местное самоуправление, община села, возрождение сельских территорий.*

***Summary.** Analysis of the level of social-economic development of the rural area of Vinnytsia region was done. The experience of efficient functioning of agrarian business on the territory of the private enterprise “Radivske” of Kalynivka district of Vinnytsia region was generalized.*

***Key words:** economic development, agrarian business, rural area, social infrastructure, local self-government, village commune, revival of rural areas.*